

**ПРЕДМЕТ БЕЗПОСЕРЕДНЬОГО ПОСЯГАННЯ У СПРАВАХ ПРО НЕЗАКОННИЙ ОБІГ
ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ ТА ПРЕКУРСОРІВ**

В юридичній літературі щодо предмета безпосереднього посягання існує декілька точок зору, які можна об'єднати у три групи. Одні автори вважають, що предмет – це самостійне правове поняття, яке не має ніякого відношення до об'єкта [1]. Інші, навпаки, не вбачають якоїсь різниці між ними [2, с.350], а треті переконані, що предмет є елементом об'єкта [3, т.1, с.647; т.2, с.672]. Щоб зробити правильний висновок, необхідно розрізнати об'єкт суспільного відношення і предмет злочину. Об'єктом суспільного відношення справедливо називають все те, з приводу чого або у зв'язку з чим існує само це відношення [4, с.126]. Поряд з предметом, як структурним елементом суспільного відношення, необхідно виділити предмет злочину.

В.Я. Тацій вважає предметом злочину «будь-які речі матеріального світу, з певними властивостями яких кримінальний закон пов'язує наявність у діяч особи ознак конкретного складу злочину» [5, с.47].

Гадаємо, що це найбільш вдале визначення, відповідно до якого до предмета злочину можна віднести тільки певні речі, вказані у самому законі, бо властивості предмета злочину у багатьох випадках служать підставою для розмежування злочинних і незлочинних дій та інших подій.

У криміналістичному аспекті предмети безпосереднього посягання – це матеріальні утворення. Останніми можуть бути найрізноманітніші фізичні тіла, речі і предмети органічного та неорганічного походження, які виступають матеріальним вираженням суспільних відносин. Так, фізичні об'єкти характеризуються ознаками агрегатного стану (твердий, рідкий, газоподібний); споживчим призначенням – предмети праці (знаряддя, інструменти), предмети побуту, туалету, прикраси і т.п.; фізико-хімічними властивостями – колір, розмір, хімічна активність, легкість та ін.

Важливо уточнити, що на відміну від кримінально-правового поняття предмета злочину, предметом безпосереднього посягання у криміналістичному плані може бути і людина, тобто його тілесна організація, розглядувана як фізико-біологічна система, яка може вступати у рі-

зні взаємодії, відображати себе у матеріальному середовищі. Ця концепція ґрунтується на тому, що суспільні відносини органічно «зв'язані з речами і виявляються як речі» [6, т.13, с.498].

При розслідуванні злочинів криміналістика досліджує, перш за все, матеріальні об'єкти (неживі, живі і їх відбитки, виникаючі у матеріальному середовищі). Саме за слідами-відбитками слідчий пізнає, які об'єкти взаємодіяли і у які певні відношення вступали. Ознаки предмета посягання можуть служити для встановлення способу учинення злочину (наприклад, технології виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин), а також для встановлення особи злочинця. Останнє особливо необхідне для встановлення не тільки особи споживача як наркотиків, так і психотропних речовин, але і їх збувачів, виготовлювачів

Ознаки і властивості психотропних речовин (предмета безпосереднього посягання), дозволяють висувати обґрунтовані версії про способи і технології їх виробництва, вихідну сировину, місця її виробництва, зберігання, транспортування. З іншого боку, висування версій ґрунтується на знанні властивостей, ознак предмета злочину. О.Н. Колесниченко навів такі версії, хоч назвав їх, на нашу думку, неточно – «випадками» для ситуацій: 1) коли викрадення предмета свідчить про знання його призначення і можливості використання; 2) коли вкрадене свідчить про знання злочинцем цінності або особливих якостей предмета посягання; 3) коли має місце заволодіння предметами з особливими властивостями; 4) коли за предметом посягання можна судити про специфічні цілі крадіжки; 5) коли до предмета посягання має доступ обмежене коло осіб [7, с.37].

У зв'язку з цим доречно навести приклад із судово-слідчої практики по кримінальній справі гр. Руденка. Так, у приміщенні міського центру здоров'я (м. Харків) він збував психотропний лікарський засіб «Сібазон». Той факт, що гр. Руденко перебував на обліку у правоохоронних органах та специфічний предмет злочину, дозволили своєчасно розкрити цей злочин і встановити всі обставини його вчинення [8].

Як елемент криміналістичної характеристики злочинів розгляданого виду, предмет злочинного посягання важливий як слідоутворюючий об'єкт, що дозволяє будувати версії про механізм слідоутворення, вид слідів на взаємодіючих об'єктах (злочинцеві, обстановці місця по-

дії). Такий підхід до предмета безпосереднього посягання створює передумови використання типових слідчих ситуацій, для побудови методики розслідування конкретного злочину.

Предметом злочинного посягання досліджуваної категорії злочинів є психотропні речовини, їх аналоги та прекурсори. У криміналістичній літературі здебільшого досліджувалися наркотичні засоби як предмет безпосереднього посягання і лише поодинокі автори розглядали і зазначені об'єкти, але, на наш погляд, недостатньо [9, с.27].

Законодавець визначає ці об'єкти таким чином:

Психотропні речовини – це будь-які природні чи синтетичні речовини та матеріали, класифіковані як такі у міжнародних конвенціях, а також інші речовини та матеріали, які становлять небезпеку для здоров'я населення у разі зловживання ними і віднесені до зазначеної категорії Комітетом по контролю за наркотиками при Міністерстві охорони здоров'я України¹.

Прекурсори визначаються як речовини та їх солі, класифіковані у міжнародних конвенціях як хімічні матеріали, які використовуються для виготовлення наркотичних засобів і психотропних речовин, а також хімічні речовини та їх солі, які використовуються з цією ж метою і віднесені до зазначеної категорії Комітетом.

Аналоги наркотичних і психотропних речовин – це синтетичні або виділені з природної сировини продукти, що мають хімічну структуру і властивості, подібні до структури і властивостей речовин, включених до таблиць I, II, III Переліку наркотичних засобів і психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів у відповідності з чинним законодавством України², призводять до стимулюючого, депресуючого або галюциногенного стану, є небезпечними для здоров'я населення в разі зловживання ними і не затверджені як наркотичні засоби чи психотропні речовини міжнародними конвенціями ООН, а також рішенням Комітету [10, ч.1, 2, 3, 4 ст.1 відповідно].

Слід додати, що законодавцем передбачена кримінальна відповідальність і за незаконний обіг наркотичних засобів. Враховуючи, що

---

¹ Надалі «Комітетом».

² Надалі «Перелік».

розгляд останніх виходить за рамки цієї статті, обмежимося тільки їх визначенням.

Законодавець визначає наркотичні засоби як рослини, сировину і речовини, природні чи синтетичні, класифіковані як такі у міжнародних конвенціях, а також інші рослини, сировину і речовини, які становлять загрозу для здоров'я населення у випадку зловживання ними і віднесені до вказаної категорії Комітетом по контролю за наркотиками при Міністерстві охорони здоров'я України [10, ч.1 ст.1].

Треба зауважити, що у спеціальній літературі зустрічається, на наш погляд, більш точне і диференційоване визначення наркотичних засобів як речовин різних за природою походження (*фізична ознака*), які мають здатність впливати на центральну нервову систему, призводять до стану особливого сп'яніння, до звикання і наркотичної залежності (*медична ознака*), перелік яких закріплений у спеціальних нормативних актах (*юридична ознака*), а зловживання ними ставить під загрозу народне здоров'я (*соціальна ознака*) [11, с.48–49].

Аналогічні критерії характерні і для психотропних речовин, які перебувають під контролем на території України. Разом з тим ці речовини мають свою медико-фармакологічну специфіку. Зловживання психотропами пов'язується з «лікарською токсикоманією», тобто паталогічною залежністю, що не супроводжується абстинентним синдромом [12, с.11]. За своїми властивостями психотропні речовини справляють стимулюючий або депресивний вплив на центральну нервову систему, викликаючи галюцинації або порушення моторної функції, мислення або поведінки, сприйняття чи настрою, і при немедичній наркотизації та зловживанні ними формують стан залежності [13, с.10–11]. Якщо ж зловживання певними психотропами призводить до захворювання на наркоманію, вирішується питання про включення їх до відповідних списків наркотичних засобів.

До прийняття закону України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів» (15 лютого 1995 року) психотропні речовини не становили самостійний предмет правового контролю. Частина з них була включена Постійним Комітетом по контролю за наркотиками при Міністерстві охорони здоров'я СРСР до списків наркотичних засобів, інші – до списку сильнодіючих

лікарських речовин. Останні відпускались населенню в госпрозрахункових аптеках без пред'явлення спеціального рецепту, передбаченого ст.9 Конвенції про психотропні речовини 1971 року. Це призвело до того, що психотропи зі списку сильнодіючих речовин безперешкодно надходили в нелегальний обіг з усіма соціально небезпечними наслідками, що з цього випливали. Законодавець України вжив заходів до усунення цієї криміногенної обстановки. Усі психотропні речовини були виключено зі списків наркотичних засобів та сильнодіючих речовин і виділено у самостійний предмет внутрішньодержавного контролю [14, с.85–86].

Вважаємо, що з точки зору криміналістики, психотропні речовини можна кваліфікувати таким чином:

Психотропні лікарські засоби. Вони використовуються у медичних цілях (з додержанням певного порядку) і знаходяться у законному обігу. Виготовляються на державних фармацевтичних підприємствах. Наприклад, психотропний лікарський препарат «Сібазон» виготовляють на державному підприємстві «Здоров'я народу», що знаходиться у м. Харкові. Немедичне використання цих лікарських засобів, а також порушення певного порядку їх обігу є незаконним.

Саморобні (кустарні) психотропні речовини, тобто *нелікарські засоби*, що виготовляються у «кухонних» лабораторіях і не потребують певних знань у галузі хімії і фармації, а також спеціального обладнання.

Саморобні (кустарні) психотропні речовини (також *нелікарські засоби*), для виготовлення яких потрібне спеціальне хімічне обладнання, а також певні знання у галузі хімії, фармації.

Звичайно у пунктах 2 і 3 пропонуваної класифікації психотропних речовин, останні знаходяться у незаконному обігу.

Розглядати усі існуючі психотропні речовини немає сенсу, але дати опис тих, що найчастіше зустрічаються у практиці, вважаємо необхідним.

Проведене вивчення архівних кримінальних справ свідчить, що у 44% безпосереднім предметом посягання були психотропні лікарські препарати з діючою речовиною *Діазепам*.

Конвенція 1971 року класифікує психотропні речовини у чотирьох списках. До Списку № 4 включені снодійні транквілізуючі та анальгезуючі речовини, які нині є предметом широкого зловживання, але ста-

новлять підвищений інтерес для використання у медицині. У цьому Списку зазначений і *Діазепам* (Diazepam). У діючому «Переліку...» *Діазепам* знаходиться у Списку № 2 психотропних речовин Таблиці III – нарковмісних засобів та психотропних речовин, що становлять меншу небезпеку порівняно з речовинами Таблиці II¹ і становлять інтерес для використання в медичних цілях.

Медичні джерела подають цей препарат таким чином: *Діазепам* (Diazepam): 7-хлор-2, 3-дігідро-1-метил-5-феніл-1Н-1, 4-бензодіазепін-2-он (діазепам). Сіноніми: Aраурin, Атensine, Bensedin, Calmpose, Diарam, Faustan, Loripon, Relanium, Seduxen, Sibazon, Valium. Препарат випускається фірмами: «Здоров'я народу» (Україна), «Кгра» (Словенія), «Roche» (Швейцарія), «Alkaloid» (Македонія), «AWD» (Німеччина), «Gedeon Richter» (Угорщина), «Польфа» (Польща). Форма випуску: таблетки і капсули по 0, 002, 0, 005, 0, 010, 0, 015 г; ампули, що вміщують 0, 5% розчин діазепаму (1 і 5 мг/мл); розчини для вживання у середину (по 5 мг/мл діазепаму); суппозиторії ректальні (по 5 мг препарату) [15, с.174]. Таблетки білого або білого зі слабким жовтим відтінком кольору, розчин – безкольоровий.

Важливо зауважити, що тип психотропної речовини, з якою були скоєні конкретні злочинні дії, має криміналістичне значення. Наприклад, у районах зростання дикоростучої рослини ефедри (Киргизстан, Казахстан) відбувається її збирання. В Україну нерідко вона потрапляє завдяки злочинному сприянню багатьох осіб, встановити кожну із них – прямий обов'язок слідчого. Локалізація пошуку визначається сортом, видом цієї рослини, який нерідко прямо виводить слідчого на район його вирощування. Ці відомості дозволяють виявляти особу або злочинну групу, що займаються розповсюдженням цієї природної психотропної сировини.

Таким чином, інформація про предмет безпосереднього посягання дозволяє вирішувати багато оперативних та слідчих завдань на попередньому слідстві.

---

¹ До неї входять наркотичні засоби та психотропні речовини, що є небезпечними для здоров'я в разі зловживання ними, але становлять інтерес для використання в медичних цілях.

Список літератури:

1. Советское уголовное право /Под ред. Беляева Н.А., Шаргородского М.Д. Л., 1960, Ч. Общ. 2. Курс советского уголовного права: В 6 т./ Ред. коллегия: Пионтковский А.А., Ромашкин П.С., Чхиквадзе В.М., М., 1970, т. 3. 3. Курс советского уголовного права: В 5 т. /Под ред. Беляева Н.А., Шаргородского М.Д./ Л., 1968–1970. 4. Глистин В.К. Проблема уголовно-правовой охраны общественных отношений. Л., 1979. 5. Таций В.Я. Объект и предмет преступления по советскому уголовному праву. Х., 1982. 6. Маркс К., Энгельс Ф. Соч. 2-е изд. 7. Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений /Под ред. В.К.Лисиченко. К., 1988. 8. Архів Держинського суду м. Харкова за 1997 рік. 9. Одерій О.В. Розслідування злочинів щодо незаконного обігу наркотичних засобів. Дис... канд. юрид. наук. Х., 1997. 10. Закон України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів» // Відомості Верхов. Ради України. 1995. № 10. Ст.60. 11. Мирошниченко Н.А., Музыка А.А. Уголовно-правовая борьба с наркоманией. К.; Одеса, 1988. 12. Бабаян Э.А., Гонопольский М.Х. Наркология. М., 1990. 13. Конвенция о психотропных веществах 1971, г. Нью-Йорк, 1977. 14. Селіванов М.П., Хруппа М.С. Антинаркотичне законодавство України. К., 1997. 15. Губський Ю.І., Шаповалова В.А., Кутько І.І., Шаповалов В.В. Лікарські засоби у психофармакології. К., 1997.

Надійшла до редколегії 09.02.99

О.О. Мороз

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ ЩОДО ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТА РОЗКРИТТЯ АВТОМОТОКРАДІЖОК ТА УГОНІВ

Похідною передумовою успішного вирішення розглянутої проблеми є дослідження правових аспектів застосування оперативно-розшукових заходів щодо попередження та розкриття автокрадіжок та угонів. Пояснюється це тим, що оперативно-розшукова діяльність, в рамках якої здійснюється зазначені заходи, є складовою частиною державно-правової боротьби із злочинністю. Відповідно, оперативно-розшукова діяльність не лише повинна здійснюватися з додержанням вимог законності, але й сама покликана її забезпечити, оскільки основним функціональним завданням правової діяльності є охорона норм права від порушень та забезпечення їх реалізації.